

Ing. Josef Procházka, Ph.D.

## Koncepční přeměny v armádě po roce 1989

*V příspěvku jsou hodnoceny vybrané aspekty vývoje armády v procesu adaptace na změny globálního bezpečnostního prostředí a celospolečenské přeměny v zemi po sametové revoluci v listopadu 1989. Především se jedná o změny ve velitelské struktuře a struktuře sil, změny v oblasti organizace, hlavních vnitřních procesů (plánování a alokace zdrojů, akvizice, výcviku), početního vývoje personálu a modernizace. Autor posuzuje tyto přeměny z pohledu přijímaných strategických a koncepčních dokumentů, které tento proces zásadním způsobem determinovaly a zamýšlí se nad některými příčinami jejich úspěchů a případných selhání.*

### Úvod

V roce 2009 si připomínáme dvacáté výročí sametové revoluce, jejíž důsledky ovlivnily všechny oblasti našeho života. Mezinárodněpolitické změny na konci 80. let minulého století vedly k pádu totalitních režimů v zemích východního bloku a k rychlé změně globálního bezpečnostního prostředí (zánik blokové konfrontace mezi Východem a Západem). Komplexnost těchto změn zásadním způsobem ovlivnila rovněž přístupy k zajišťování bezpečnosti a obrany našeho státu a ovlivnily výstavbu a způsob používání armády jako jednoho z hlavních nástrojů bezpečnostní a obranné politiky ČR. V rámci adaptace systému obrany státu a armády na měnící se vnitřní a vnější podmínky je možné vymezit v podstatě čtyři období. Je to období demokratizace armády, období integrace do NATO, období armádních reforem a období další transformace.

### 1. Období demokratizace armády (1989-1992)

Toto období je možné považovat za zcela zásadní pro budoucí zajišťování obrany země. Nedá hovořit o období „rozvoje armády“, ale o etapu zásadního omezování jejího potenciálu a akceschopnosti, ve kterém bylo překonáváno dědictví studené války. [1] Primárním cílem bylo vyloučit možnost zneužití armády proti demokratizačnímu procesu a podřídit armádu předcházejícího režimu civilnímu řízení a demokratické kontrole v souladu se západními modely. Úspěch demokratických přeměn ve společnosti závisel do jisté míry totiž i na tom, co udělá nejmocnější složka ozbrojených sil – armáda. [2]

Vlastní demokratizace Československé lidové armády (ČSLA) byla zahájena bezprostředně po listopadové revoluci. Již v průběhu roku 1990 byly vytvořeny legislativní podmínky pro zavedení civilního řízení a demokratické kontroly armády podle západních modelů. Je však pravdou, že některé negativní aspekty se projevovaly i v pozdějších obdobích, protože nově vznikající strany nedisponovaly dostatečným počtem odborníků v oblasti obrany a potýkaly se např. s problémem obsadit funkci ministra obrany civilní osobou a nevojákem. Rovněž hledání hranice mezi civilním řízením a odborným vojenským velením bylo velmi problematické a optimální model se nepodařilo implementovat do dnešních dnů.

I přes určité snahy ze strany komunistického vedení státu (příprava operací „Vlna“ a „Norbert“) nedošlo k zneužití armády. Na konci roku 1989 byla ČSLA vnímána ze strany veřejnosti

kriticky a viděna jako nástroj totalitního režimu. [3] Armáda se však postupem času stala garantem demokratizačního procesu. Přispěl k tomu její podíl při rozpuštění Varšavské smlouvy (1. 7. 1991), zajištění odchodu sovětských vojsk (červen 1991), bezproblémové rozdělení armády v rámci dělení státu, a také velmi úspěšné zapojení do operací v Perském zálivu a na Balkáně.

Možnost vytvářet samostatnou obrannou politiku státu otevřela prostor k rychlé depolitizaci armády, zrušení politického aparátu v armádě v prosinci 1989 a zákazu působení politických stran v armádě (82 % vojáků z povolání bylo členy komunistické strany). Byly provedeny personální změny na nejvyšších pozicích velení armády, zahájeny prověrky postojů důstojníků vůči nově nastupující moci a byli propuštěni politicky nejvíce zkompromitovaní generálové a důstojníci. Současně z armády mohli odejít i ti, kteří nechtěli sloužit v nových společensko-politických podmínkách. Do armády nastoupili rovněž rehabilitovaní vojáci, kteří byli nuceni opustit armádu v období normalizace (Pezl, Rašek).

Byl zahájen proces hledání způsobů optimálního zajištění bezpečnosti a obrany země. Byla zvažována rovněž případná neutralita země, prosazován názor na rozpuštění NATO a vytvoření kolektivního systému bezpečnosti na bázi bývalé Konference o bezpečnosti a spolupráce v Evropě (KBSE). Mnohem větší důraz byl však položen na hledání mezinárodních záruk pro budoucí zajištění obrany země při zachování věrohodné vlastní úrovně vojenských schopností.

Ekonomická transformace vedla k restrukturalizaci, privatizaci a konverzi zbrojní výroby. Obranný průmysl utrpěl velmi rychlým rozpadem jak zahraničního, tak i domácího trhu a celkovým radikálním útlumem poptávky po vojenské produkci.

Ve vazbě na koncepci výstavby [4] a obrannou doktrínu [5] byl zahájen proces početní redukce armády, [6] snižování počtu zbraňových systémů, omezování rozsahu nadbytečné obranné infrastruktury. [7] Byla zkrácena základní vojenská služba z 24 na 18 měsíců a zahájen byl proces redislokace armády rovnoměrně na celém teritoriu země. [8] V souladu s doktrínou měla být armáda schopna vytvořit obranné uskupení, které by čelilo napadení republiky z jakéhokoli směru proti neznámému agresorovi.

Reorganizace armády směřovala k vytvoření integrované protivzdušné obrany státu, zjednodušení systému polního velení a nové koncipování teritoriálních sil. Prioritní bylo vytvoření moderního a účinného systému řízení obrany státu a velení armádě.

V roce 1991 bylo zrušeno devět motostřeleckých a pět tankových pluků, reorganizovány byly vševojskové divize. V nové struktuře byly vytvořeny čtyři mechanizované, tři tankové, jedna motorizovaná a jedna pěší divize. Zbývajících šest divízí bylo ponecháno v původní struktuře. Byl zrušen armádní a frontový komplet druhů vojsk. Vytvořena byla velitelství Západ a Východ, která nahradila velitelství západního a východního vojenského okruhu. V letectvu a protivzdušné obraně byly zrušeny dva stíhací letecké pluky a vytvořen integrovaný systém protivzdušné obrany na území ČSFR s novou divízí protivzdušné obrany na území Slovenska.

V roce 1992 byla ukončena reorganizace zbývajících šesti válečně rozvinovaných vševojskových divízí. Letecký provoz se soustředil z dosavadních 16 na 12 stálých letišť. Na základě úkolů vyplývajících z *Programového prohlášení vlády ČSFR* z července 1992 [9] se proces transformace armády, především rozmístění vojsk a reorganizační změny, urychlil.

Původní početní stav vojáků v činné službě, který byl v roce 1989 přibližně 210 000 osob, se tak koncem roku 1992 snížil na tabulkový mírový počet 159 152 osob.

Cíle demokratizace armády se podařilo naplnit a politicky neutrální armáda, původně ovládaná jednou politickou stranou, se stala spolehlivým nástrojem celé společnosti reprezentované legitimními politickými elitami. [10]

## 2. Integrace ČR do NATO 1993-1999

Období je spojeno s úspěšným ukončením procesu dělení federace a armády na dva nové a zcela nezávislé celky k 1. 1. 1993. V této etapě se definitivně vymezila rovněž obranná politika státu, která byla orientována na západní politicko-vojenské demokratické struktury, tedy opětovně na kolektivní způsob zajišťování obrany státu. Po období neujasněných přístupů, které bylo ovlivněno negativními zkušenostmi členství státu ve Varšavské smlouvě, tak vítězí politický pragmatismus. Politická rozhodnutí byla v této době ovlivněna zhoršenou bezpečnostní situací na Balkáně. Cíle obranné politiky ČR byly vymezeny vydáním *Bílé knihy o obraně České republiky* v roce 1995. Období bylo zakončeno přistoupením ČR k Severoatlantické smlouvě v r. 1999. Parlament schválil soubor tzv. branné legislativy. Byly vypracovány a vládou přijaty základní strategické a koncepční dokumenty, především *Bezpečnostní strategie ČR* a *Vojenská strategie ČR*.

Proces integrace naší země do západních politických a bezpečnostních struktur začal mnohem dříve než 16. prosince 1997, kdy ČR obdržela oficiální pozvání k členství do NATO, a než do této organizace 12. března 1999 vstoupila. Již v září 1990 a následně na jaře 1991 navštívil generální tajemník NATO tehdejší ČSFR. Byla diskutována i otázka možného členství v této organizaci. V této době však ještě NATO nebylo připraveno k rozšiřování směrem na Východ ať již z politických, tak i vojenských důvodů. Velké obavy vzbuzovaly především možné negativní reakce Ruska.

Rozdělení ČSFR na dva demokratické státy představoval nový impulz pro formulování představ o efektivním způsobu zajišťování bezpečnosti a obrany země. Rozdělení vojenského potenciálu mezi dva samostatné státní útvary bez zásadních problémů v poměru počtu obyvatel 2:1 definitivně potvrdilo, že armáda již nepředstavuje destabilizující prvek a neohrožuje probíhající demokratické přeměny ve společnosti.

Až do roku 1997 existoval poměrně malý zájem politické reprezentace o řešení problémů spojených se zajišťováním obrany státu. Dokazuje to i skutečnost, že v souvislosti s rozdělením federace ukončila svou činnost Rada obrany státu, protože tento orgán a jeho status nebyl začleněn do nové české ústavy v r. 1993. Ke změně došlo až v r. 1998, kdy v souvislosti s aktuální možností začlenění země do Aliance byl článkem č. 9 ústavního zákona č. 110/1998 Sb. po téměř šestileté přestávce opětovně ustaven obdobný orgán pod názvem Bezpečnostní rada státu (dále BRS), v čele s předsedou vlády. [11]

Politické zadání pro armádu bylo dáno zákonem o Armádě České republiky z roku 1993, Koncepcí výstavby AČR do roku 1996 [12] vypracovanou v roce 1993, Bílou knihou z roku 1995 a Vojenskou strategií ČR z roku 1995. [13] Tyto dokumenty definovaly armádě hlavní úkoly a orientovaly ji ještě stále na obranu teritoria proti vnějšímu napadení ze všech směrů, tentokrát již při využití spojenců a splnění vlastních mezinárodních závazků. [14] Byla zahájena výstavba dvouúrovňových sil. Sil, které byly určeny pro obranu teritoria státu, a reakčních sil, které byly předurčeny k působení v zahraničních operacích. Prioritu z pohledu modernizace, výcviku a celkového zabezpečení získaly síly rychlé reakce.

V polovině 90. let minulého století byly definovány vojenské požadavky na modernizaci armády, které měly vyřešit problémy se zastaráváním postupně vysluhujících zbraňových systémů a vojenské techniky především sovětské provenience. Právě v této etapě vznikaly diskutabilní a kritikou opředené záměry na modernizaci vzdušných sil lehkými bojovými letouny a modernizaci tanku T-72. Při konečném rozhodování vlády byly zvažovány nejen vojenské požadavky, ale i zájmy skomírajícího obranného průmyslu, který byl negativně

ovlivněn omezenou poptávkou na domácím a zahraničním trhu. Vláda v tomto období usilovala o udržení výzkumných, vývojových a výrobních kapacit obranného průmyslu. Podle některých expertů, šlo většinou o chybná rozhodnutí.

Při integraci ČR do NATO **došlo k proměně** této organizace výhradně zaměřené na kolektivní obranu před jasně definovaným nepřítelem **v mnohem komplexnější nástroj globální bezpečnosti**. Jedním z prvních výsledků vnitřní přeměny NATO byl vznik programu Partnerství pro mír (*PfP - Partnership for Peace*), který byl iniciován USA a vyhlášen na začátku roku 1994 prezidentem Billem Clintonem. ČR vstoupila do tohoto programu 10. března 1994. Ještě před vstupem do programu PFP se ČR stala 1. ledna 1993 členem Severoatlantické rady pro spolupráci (*NACC - North Atlantic Cooperation Council*). Členství v PFP představovalo pro ČR nástroj pro uskutečnění strategického zámyslu, který představoval vstup do organizace, která poskytne především záruky kolektivní bezpečnosti.

V přípravě na vstup do NATO plnila ČR tzv. minimální vojenské požadavky, které vytvořily předpoklad pro přijetí posilových sil spojenců v případě vzniku krize na území státu, zabezpečily potřebnou úroveň spojení a výměnu informací a přispěly k postupnému začlenění do integrovaného systému protivzdušné obrany NATO (*NATINADS - NATO Integrated Air Defence System*).

Proces výstavby armády zahájený v polovině roku 1993 se do roku 1996 realizoval podle *Koncepce výstavby AČR* (1993). Cílem koncepce bylo přejít z dosavadního čtyřstupňového systému velení (strategický – generální štáb, operační – vojenské okruhy, operačně taktický – sbory a armády, taktický – divize a brigády s podřízenými jednotkami) na třístupňový (strategický – ministerstvo obrany, operační – sbory, taktický – brigády). Pokračovalo snižování počtu vojáků na 65 000.

Velení armády usilovalo o stabilizaci armádní dislokace a optimalizaci počtu posádek využívaných armádou. V souladu se západním modelem zajištění armády potřebnými službami a materiálem byl realizován přechod k logistickému systému integrující technickou a týlovou službu. Koncepce počítala s implementací systému plánování, programování a rozpočtování. Důraz byl položen na zajištění potřebné úrovně interoperability armády se spojenci.

V průběhu roku 1993 byly k 31. prosinci 1993 ze sestavy AČR vyjmuty záchranné útvary Civilní ochrany, železniční vojsko, strážní jednotky zvláštní důležitosti, vrcholový sport a jednotky zabezpečení prezidenta republiky, ve kterých k 1. 1. 1994 celkově působilo 15 183 vojáků. Vojenské soudy a prokuratury byly do civilní sféry převedeny již k 1. 1. 1993. V roce 1993 byl reorganizován *strategický stupeň řízení*, představovaný ministerstvem obrany. V roce 1994 byla dokončena výstavba *operačního stupně* reorganizací vojenských velitelství Západ (Tábor) a Střed (Olomouc) na velitelství 1. a 2. armádního sboru. Na *taktickém stupni* byl zahájen přechod na brigádní systém reorganizací jedné mechanizované divize na mechanizovanou brigádu. V souvislosti se zkrácením vojenské základní služby na 12 měsíců přešla armáda na nový systém výcviku.

Na taktickém stupni byla v pozemním vojsku vytvořena brigáda rychlého nasazení, pět mechanizovaných brigád a 13 brigád územní obrany. Ve vojenském letectvu a vojsku protivzdušné obrany vzniklo pět leteckých základen (základny taktického, stíhacího, školního, vrtulníkového a dopravního letectva) a tři radiotechnické brigády. Zrušena byla velitelství 2. a 3. divize protivzdušné obrany, tři pěší a jedna motorizovaná divize a železniční vojsko. Velitelství logistiky převzalo odpovědnost za materiální zabezpečení všech součástí armády.

V roce 1995 byla vytvořena další mechanizovaná brigáda, brigáda územní obrany a byly tak stabilizovány organizační struktury. Při pokračující redislokaci vojsk došlo

k dalšímu podstatnému snížení počtu posádek (uvolněno bylo 24 velkých nebo středních a 37 malých posádek).

Armáda byla k 1. 1. 1996 organizačně členěna na orgány velení, pozemní vojsko, vojenské letectvo a vojsko protivzdušné obrany, logistiku, vojenské zdravotnictví a vojenskou policii. Organizační struktura byla tvořena dvěma armádními sbory, sborem taktického letectva, sborem protivzdušné obrany, velitelstvím logistiky a samostatnými svazky a útvary v přímé podřízenosti Generálního štábu. Pozemní vojsko se členilo na polní vojsko, síly rychlého nasazení a vojsko územní obrany. Vojenské letectvo bylo organizováno do leteckých základen a dělilo se na taktické, vrtulníkové, dopravní a speciální. Vojsko protivzdušné obrany bylo tvořené stíhacím letectvem, protiletadlovým raketovým vojskem a radiotechnickým vojskem. Je možné konstatovat, že v rozhodování o omezování velikosti armády chyběla politickým představitelům odvaha k progresivnějšímu omezení vojenského potenciálu, který byl stále příliš rozsáhlý a neodpovídal jak bezpečnostnímu prostředí, tak ani finančním možnostem země. [15]

V březnu 1997 schválila vláda *Národní obrannou strategii* (usnesení č. 177 z 26. března 1997) a *Záměr koncepce výstavby AČR do roku 2000 s výhledem do roku 2005* (usnesení č. 178 z 26. března 1997). Záměr vycházel z cílů národní obranné strategie, stanovil souhrn konkrétních a vzájemně propojených opatření směřujících k plnění úkolů v rámci předpokládaného členství v NATO.

Začátkem roku 1998 zpracoval rezort obrany *Koncepci výstavby AČR do roku 2000 s výhledem do roku 2005*, kterou vzala na vědomí vláda dne 29. června 1998. Dokument nebyl podložen schválenou *Bezpečnostní strategií ČR*, ani *Vojenskou strategií ČR* a ministr obrany přijal rozhodnutí k přepracování dokumentu. Nový materiál, zpracovaný jako *Koncepce výstavby rezortu obrany do roku 2004 s výhledem do roku 2009*, byl předložen vládě ke schválení v roce 1999. [16] Přijetí této koncepce vládou v červnu 1999 již předcházelo schválení *Bezpečnostní strategie ČR* (usnesení vlády č. 123 ze dne 17. 2. 1999) a *Vojenské strategie ČR* (usnesení vlády č. 257 ze dne 29. 3. 1999). Celkový početní stav rezortu neměl překročit v roce 2002 mírový limit 62 000 osob (vojáci z povolání, vojáci v základní službě a občanskí zaměstnanci). Armáda měla být v souladu s koncepcí organizačně členěna na pozemní síly, vzdušné síly, síly územní obrany a podpůrné složky.

Pozemní síly se skládaly z Velitelství pozemních sil, kterému byla podřízena nově vytvořená mechanizovaná divize, jako nový prvek pro zabezpečení začlenění sil a prostředků do společných operačních uskupení Aliance, dále brigáda rychlého nasazení a výcvikové a mobilizační základny druhů vojsk.

Vzdušné síly se skládaly z Velitelství vzdušných sil a jemu podřízených orgánů a sil velení, řízení a průzkumu, vojenského letectva, organizačně uzpůsobeného do čtyř leteckých základen a protiletadlového raketového vojska, organizačně uzpůsobeného do jednoho svazku.

Síly územní obrany byly budovány k obraně teritoria státu a k ochraně významných objektů infrastruktury na území státu. V míru byly tvořeny Velitelstvím sil územní obrany, kterému byla podřízena teritoriální velitelství územní obrany, mobilizační základny a vojenské záchranné útvary.

Podpůrné složky byly tvořeny logistikou, vojenskou zpravodajskou službou, vojenskou policií, vojenským zdravotnictvím a přímo podřízenými útvary a zařízeními Generálního štábu.

Pro mezinárodní mírové operace měly být připraveny síly a prostředky v rozsahu do 1000 osob k plnění specifických úkolů v síle zesíleného mechanizovaného praporu, jednoho vrtulníkového roje a letecké dopravní skupiny. Dále měly být připraveny jednotky podpůrného typu (chemická, ženijní, zdravotnická apod.) v síle roty nebo odřadu (polní nemocnice).

Skutečné počty hlavních druhů výzbroje a ostatní techniky měly od 31. 12. 2002 činit 795 bojových tanků, 1252 bojových obrněných vozidel, 657 dělostřeleckých systémů ráže sto a více mm. V leteckých kategoriích měly národní úroveň činit 200 bojových letounů a 50 úderných vrtulníků. Plánované počty se měly snížit v tancích na 541 kusů a v letecké technice na 96 bojových letounů, 36 úderných vrtulníků, 18 vrtulníků bojové podpory a do 22 protiletadlových raketových kompletů středního a malého dosahu. Do výzbroje se mělo postupně zavést 72 podzvukových víceúčelových taktických letounů L-159 a v souladu s ekonomickými možnostmi státu až 24 nadzvukových víceúčelových taktických letounů. Podle údajů předaných za ČR v rámci Smlouvy o konvenčních silách v Evropě (S-KOS) činily skutečné počty hlavních druhů výzbroje a ostatní techniky k 1. 1. 2003: 541 bojových tanků, 1235 bojových obrněných vozidel, 528 dělostřeleckých systémů ráže sto a více mm, 125 bojových letounů a 34 bojových vrtulníků.

Při zabezpečení výstavby rezortu obrany koncepce vycházela v oblasti lidských zdrojů z předpokladu, že počet vojáků v základní (náhradní) službě bude sice postupně klesat, ale ještě v roce 2009 jich bude do 20 000 osob. Počet vojáků z povolání měl dosahovat do 22 500 osob. Nepočítalo se s vytvořením plně profesionální armády, ale armády poloprofesionální. Tento přístup vedl k pokračování ve výstavbě dvojkolejné armády, jedna část využitelná pouze pro obranu teritoria a druhá pro plnění úkolů v misích. S úplnou profesionalizací se počítalo pouze u jednotek a útvarů sil okamžité reakce s krátkou dobou připravenosti, zatímco u obdobných jednotek a útvarů s delší dobou připravenosti se v mírové organizační struktuře počítalo sice v menší míře, ale nadále s vojáky základní služby a občanskými zaměstnanci – vojáky v záloze.

Koncepce se v oblasti zajištění potřebných finančních zdrojů odvolávala na usnesení vlády ČR č. 478/1996, o záměru postupného zvyšování podílu vojenských výdajů na HDP zhruba o 0,1 % ročně tak, aby v roce 2000 dosáhl tento podíl zhruba 2 %.

Tuto koncepci se rezortu obrany nepodařilo v takto vymezeném rozsahu nikdy realizovat z důvodů příliš optimistického odhadu dostupných zdrojů. Na druhé straně byl rezort obrany stále omezován zastaralou vojenskou technikou, nadbytečnými a nepotřebnými zásobami a nevyužitelnou infrastrukturou. Velmi ambiciózní modernizace nevycházela z objektivních potřeb armády v budoucnosti a zatížila hospodaření rezortu obrany.

I přes určitou chaotičnost a především pomalost realizovaných změn po roce 1993 byl vstupem ČR do NATO završen jeden ze strategických cílů ČR, který se po roce 1989 postupně formuloval. Členství v NATO neznamenalo pouze garanci společného zajišťování obrany země, ale i závazek k této kolektivní obraně v rámci svých možností přispívat při spravedlivém sdílení společného břemene. Vstupem do NATO bylo vytvořeno skutečně smysluplné politické zadání pro armádu ve formě strategických bezpečnostních dokumentů. [17] Byly vytvořeny zcela nové podmínky pro další rozvoj armády.

Začleněním do Aliance tak byl vytvořen i předpoklad pro pokračování především ekonomického integračního procesu do Evropské unie.

### 3. Armádní reformy 2000-2006

Na začátku nového milénia se bezpečnostní a obranná politika demokratických států orientovala na ochranu bezpečnostních zájmů všude tam, kde byly ohrožovány. Armádní reformy byly ovlivněny výsledkem tzv. kosovské krize a teroristickými útoky na USA dne 11. září 2001. Během vojenského nasazení aliančních sil v rámci kosovské operace *Joint Enterprise* byly identifikovány závažné nedostatky v operačních schopnostech spojeneckých armád, a to

zejména evropského pilíře NATO. Byl tak zahájen proces přizpůsobování operačních schopností armád těchto zemí měnícímu se charakteru plněných úkolů a jejich pravděpodobnému způsobu použití. V podmínkách ČR směřoval k zásadní reformě armády. Reforma vycházela ze strategické revize obrany provedené v roce 2001. Přijaté koncepční dokumenty vedly k úplnému zrušení vojenské základní služby a vytvoření plně profesionální armády k 1. 1. 2005. ČR se stala členem EU 1. 5. 2004. První krok reformy byl ukončen dosažením tzv. počátečních operačních schopností na konci roku 2006.

V tomto období byly aktualizovány dokumenty Bezpečnostní strategie ČR i Vojenská strategie ČR. Oba dokumenty akcentovaly komplexní přístup k zajišťování bezpečnosti a obrany země ve spolupráci se spojenci.

Cílem reforem bylo vytvořit malé, mobilní, moderní a mladé síly, které budou schopny interoperabilního působení se spojenci. Reformní záměry byly orientovány na změnu kvalitativních parametrů armády a na zvýšení efektivity a výkonnosti rezortu obrany jako celku.

Na základě vládou schválených *Základních strategických principů a cílů reformy ozbrojených sil* ze srpna 2001, s cílem vytvořit plně profesionální armádu do roku 2006, vypracoval tým vládního zmocněnce pro přípravu reformy *Koncepci výstavby profesionální Armády České republiky a mobilizace ozbrojených sil České republiky*. Na realizaci byly vládou přislíbeny finanční zdroje ve výši 2,2 % z HDP.

Uvedenou koncepcí se završila druhá etapa přípravného období reformy ozbrojených sil ČR a uzavřela se tak strategická revize obrany, zahájená v listopadu 2000. Vláda schválila konečnou verzi této koncepce, předloženou tehdejším ministrem obrany J. Tvrdíkem, dne 13. listopadu 2002. Vynucený pokles zdrojového rámce (povodně 2002, reforma veřejných financí) již pro rok 2004 vedl k jejímu přepracování.

Návrh *Koncepce výstavby profesionální Armády České republiky a mobilizace ozbrojených sil České republiky přepracovaná na změněný zdrojový rámec* (listopad 2003), předložený novým ministrem obrany M. Kostelkou, [18] vláda schválila dne 12. 11. 2003.

Základním úkolem armády bylo bránit území ČR s maximálním využitím systému kolektivní obrany. Dále se jednalo o zabezpečení účasti v operacích mimo území ČR silami předurčenými pro operace pod vedením NATO, EU a jiných organizací a pro koaliční operace. Mezi další základní úkoly se řadilo střežení vzdušného prostoru ČR, zabezpečení přijetí sil NATO v případě vzniku nebezpečí vojenského ohrožení teritoria ČR nebo bezpečnosti Aliance a splnění úkolů při nevojenských ohroženích ČR a úkolů vyplývajících z platných zákonů ČR. Rozsah a způsob naplnění těchto úkolů měl vycházet z další orientace na specializaci ozbrojených sil v oblasti pasivních sledovacích systémů a ochrany proti zbraním hromadného ničení a z vyváženého rozvoje ostatních druhů vojsk.

Mírová struktura armády měla být schopna zajistit bezpečnost bez mobilizace a bez přijímání dalších mimořádných opatření. S připraveností na dosažení cílových operačních schopností AČR se počítalo v letech 2010-2012.

V operacích na prosazení míru mimo článek 5 Severoatlantické smlouvy se mohla armáda zúčastnit v síle brigády, nebo ekvivalentu brigády tj. do 3000 osob (bez rotace). Proti koncepci z roku 2002 tak došlo ke snížení o 2000 osob. Předpokládala se účast ve dvou paralelních operacích – v jedné operaci silou zhruba do 1000 osob a ve druhé, případ od případu, do 250 lidí.

Při omezeném ozbrojeném lokálním konfliktu mimo ČR se počítalo s účastí brigády pro operaci společné obrany nízké intenzity, která by měla být k dispozici od roku 2007. Toto působení brigády, nebo spíše praporu a specializované jednotky, by bylo bez rotace, maximálně po dobu šesti měsíců. V případě operace na udržení míru se počítalo s možností rotace jednotky.

V případě hrozeb nevojenského charakteru měla být armáda schopna nasadit v míru ve prospěch policie do 1000 osob na maximální dobu tří měsíců (koncepte 2002 předpokládala 2000 osob). Upravená koncepte také snížila původní záměr počtu poskytnutých příslušníků do integrovaného záchranného systému na 1200 po dobu jednoho měsíce.

Integrace M0 a GŠ měla odstranit duplicity, zlepšit komunikaci mezi složkami a vedla ke snížení osob civilně-správní i vojensko-odborné části. Přes několikanásobnou reorganizaci M0 se však nepodařilo systémově správně rozdělit působnost mezi jeho civilně-správní část a GŠ.

Společné síly soustředily nejdůležitější druhy sil s předpokládaným nasazením v různých operacích. Velitelství společných sil bylo zodpovědné za komplexní přípravu vojsk a fungovaly jako tzv. poskytovatel sil (force provider) pro případné operační nasazení.

Pozemní síly byly složeny ze dvou mechanizovaných brigád (původní koncepte předpokládala mechanizovanou divizi), dělostřeleckou brigádou se dvěma smíšenými dělostřeleckými oddíly, průzkumným praporem s možností jeho dalšího rozvoje, ženijní záchrannou brigádou s jedním nasaditelným praporem bojové podpory a pěti záchrannými prapory pro působení na teritoriu, brigádou logistické podpory s jedním praporem zásobování a jedním praporem oprav a praporem zabezpečení (zabezpečení velitelství).

Vzdušné síly zahrnovaly dvě základny nadzvukového a podzvukového taktického letectva, základnu vrtulníkového letectva, základnu dopravního letectva a brigádu velení, řízení a průzkumu.

Specializované síly byly tvořeny brigádou chemické a biologické ochrany (národní prapor chemické ochrany, prapor chemické ochrany NATO), střediskem odborné přípravy ochrany proti zbraním hromadného ničení, jednotkou postavenou okolo našich mobilních pasivních sledovacích systémů typu Věra, centrem civilně vojenské spolupráce a centrem psychologických operací.

Síly podpory a výcviku byly prvkem teritoriálního charakteru a působí převážně ve stacionárních zařízeních. Určeny byly zejména k poskytování personální, finanční, logistické, zdravotnické, komunikační a jiné podpory součástí rezortu M0 a spojeneckým silám na území ČR při plnění úkolů HNS (Host Nation Support). Byly tvořeny Velitelstvím sil podpory a výcviku s Ředitelstvím logistické a zdravotnické podpory, Ředitelstvím personální podpory a Ředitelstvím pro výcvik a doktríny. Dále byly tvořeny základnou komunikačních a informačních systémů, střediskem bezpečnosti informací, 14 krajskými vojenskými velitelstvími (KVV), Agenturou vojenských informací a služeb (AVIS), vojenskými hudbami a praporem zabezpečení (przab).

#### 4. Další transformace 2007-2009

Výstavba armády v tomto období reaguje na průběh transformace NATO po pražském summitu v roce 2002 a summitu NATO v Istanbulu v roce 2004. V roce 2007 se zásadním způsobem rozešly finanční zdroje uvolňované pro potřeby činnosti a rozvoje rezortu obrany s věcnými záměry, které byly nastaveny pro druhý krok reformy do roku 2010 až 2012. Po důsledné analýze [19] byl vypracován materiál další transformace rezortu M0, který přijala vláda 22. října 2007. [20] Cílem bylo vytvořit armádu s expedičním charakterem schopností pro působení v rámci mnohonárodních operací mimo území státu ve všech klimatických a geografických podmínkách a odlišném kulturním prostředí. V roce 2008 následovala aktualizace vojenské strategie ČR a vůbec první vypracování dlouhodobější představy o budoucích schopnostech celého rezortu obrany v podobě jeho dlouhodobé vize.

Schopnosti armády se v tomto procesu přizpůsobovaly změnám v jejím použití na základě zkušeností získaných v operacích v Afghánistánu a Iráku. Armádě se zásadním způsobem

rozšířilo spektrum plněných úkolů v asymetrických operacích respektive v operacích jiných než válka. Její použití nemělo pouze vojenský, ale mnohdy i nevojenský charakter.

Rezort obrany a armáda se nacházely v situaci, kdy pokračovalo snižování zdrojového rámce s negativními dopady na rozvoj schopností. Možné úspory byly viděny ve velkých teritoriálních strukturách a v centrálních prvcích velení a řízení, nadměrném počtu využívaných leteckých základen a zdrojově náročném systému mobilizace. Vedení rezortu v tomto období počítalo se zachováním celkového počtu osob, ale uvědomovalo si současně i potřebu změnit nepříznivý poměr sil nasaditelných do operací a stacionárních sil. U nasaditelných sil bylo ze strany Aliance doporučeno, aby se ČR soustředila na schopnost poskytovat především praporní úkolová uskupení při zachování schopnosti postavit brigádní úkolové uskupení. Úkoly plněné v rámci integrovaného záchranného systému se ve srovnání se západními spojenci jeví jako příliš široké a nadměrně zatěžující celý systém neúměrným odčerpáváním rozpočtových prostředků MO (záchranné prapory, jejichž příslušníci nedisponovali v souladu s mezinárodním právem válečným statutem kombatanta).

Vláda přijala svým usnesením č. 1194 ze dne 22. října 2007 dokument *Transformace rezortu Ministerstva obrany ČR* (dále jen *Transformace*), jehož cílem bylo přizpůsobit koncepční rámec realizace druhého kroku reformy vývoji bezpečnostního prostředí, omezenému zdrojovému rámci a novým přístupům k výstavbě operačních schopností. [21] Dokument se stal kompromisem mezi záměry pro další zkvalitňování schopností vojsk a omezeními vyplývajícími ze snižování úrovně původně predikovaných obranných výdajů. Změna zdrojového rámce, zcela nevyhnutelně znamenala úměrné prodloužení doby k realizaci některých potřebných akvizic a dalších projektů k dosažení požadovaných schopností. [22]

*Transformace* předpokládala, že se ČR nachází v příznivé bezpečnostní situaci a že možnost rozsáhlého vojenského napadení území ČR nebo dalších členských zemí NATO a EU je vysoce nepravděpodobná. Existovalo rovněž přesvědčení, že hrozba takového charakteru bude identifikovatelná s dostatečným časovým předstihem a že bude možné realizovat přípravu k její eliminaci ve spolupráci se spojenci. ČR tak mohla definitivně opustit koncepci samostatné obrany a úvahy o teritoriální obraně státu. Prioritou se stalo zajištění ochrany vzdušného prostoru. ČR tak směřovalo obrannou politiku k obraně svých a spojeneckých bezpečnostních zájmů mimo vlastní území, a to všude tam, kde by mohly být nebo budou ohroženy. Přičemž se nepočítalo s možností samostatného vojenského působení v těchto operacích, tzn. vždy ve spolupráci se spojenci.

Z pohledu zdrojových omezení vycházela *Transformace* z vývoje, kdy byl plánovaný rozpočet rezortu obrany v časovém období 2004–2010 ve srovnání s plánovanými finančními prostředky podle koncepce z roku 2003 omezen o cca 45 mld. Kč. Pokud bychom porovnali vývoj zdrojového rámce s koncepcí z roku 2002, byl by tento rozdíl ještě výraznější.

V souladu s transformací se předpokládalo pořídit lehká obrněná vozidla a dokončit obměnu obrněných transportérů a středních nákladních automobilů. Ke zvýšení efektivity působení vojáka na bojišti a posílení jeho ochrany se plánovalo realizovat projekt Voják 21. století. Ke zvýšení udržitelnosti sil bylo potřebné pořídit operační zásoby.

Transformace počítala s provozováním pronajímaných nadzvukových letadel Jas Gripen, s provozováním a modernizací podzvukových letounů ALCA L-159. Dále se předpokládalo modernizovat transportní a bojové vrtulníky. Pro zajištění operačního použití armády a zajištění vzdušné přepravy sil a prostředků měly být pořízeny taktické transportní letouny. Zajištění strategické vzdušné přepravy se předpokládalo řešit zapojením do mnohonárodních a mezinárodních projektů.

Prioritou bylo vytváření nasaditelných sil ke zvýšení schopností rychlého nasazení ve značné vzdálenosti od teritoria ČR a klimaticky i kulturně nezvyklém prostředí na úkor sil stacionárních. Realizovat výstavbu lehkých motorizovaných praporů, logistického zásobovacího praporu ve vazbě na reorganizaci ženijních a záchranných útvarů. Vycházelo se přitom z kalkulací, které počítaly s dosažením cílových počtů osob rezortu MO ve výši do 36 800 osob, to je okolo 26 200 vojáků, 8800 civilních zaměstnanců a 1800 čekatelů. V oblasti hodnotní struktury mělo dojít ke snížení počtu hodnotí se současným vytvořením poddůstojnického sboru. Vláda se zavázala financovat mimo rozpočet rezortu obrany náklady spojené s případným nasazením sil a prostředků armády vyčleňovaných do sil rychlé reakce NATO a EU.

V návaznosti na transformační dokument byla aktualizována *Vojenské strategie ČR* z roku 2004. Akceptovala určitá rizika spojená s výstavbou armády a zajišťování obrany státu. ČR tak nepočítala s vytvářením reálně existujících sil a prostředků pro globální válečný konflikt vysoké intenzity. Výstavba armády se orientovala na nejpravděpodobnější scénáře jejího použití. Měly být vytvářeny takové schopnosti sil, které umožní chránit bezpečnostní zájmy ČR především mimo vlastní území státu.

Obrana vlastního území byla orientována na zajištění ochrany vzdušného prostoru a podporu integrovanému záchrannému systému v krizových situacích nevojenského charakteru. Systém postupného nárůstu sil pro eliminaci přímého vojenského útoku byl vzhledem k nízké pravděpodobnosti vzniku takovéto hrozby postupně omezován na nejnižší možnou míru.

Opatření směřující k nárůstu sil a prostředků v závislosti na zhoršování bezpečnostní situace ČR by měly být rozpracovány především koncepčně tak, aby byla zajištěna jejich funkčnost při minimalizaci zdrojové náročnosti. V tomto smyslu se předpokládalo přehodnotit další existenci výkonného systému pro zajištění mobilizace, rozsah udržované vojenské techniky, zbraní, munice a dalšího vojenského materiálu, přístup k udržování záloh (evidence a výcvik) a systém hospodářské mobilizace.

V aktualizované *Vojenské strategii* [23] byla vládou stanovena úroveň politicko-vojenských ambicí ČR k zabezpečení jak vlastní obrany, tak i k přispění ke kolektivní obraně podle čl. 5 Severoatlantické smlouvy.

Rezort obrany po delším období snah vytvořit dlouhodobější představu svého rozvoje vypracoval v roce 2008 tzv. dlouhodobou vizi, která byla vládou projednána a vzata na vědomí. [24] Dokument stanovil směry a priority pro rozvoj schopností, jejichž vytvoření bylo vnímáno za nezbytné pro efektivní realizaci obranné politiky ČR v horizontu příštích dvaceti let. Požadavky na dlouhodobý rozvoj schopností vycházely ze závěrů analýz dlouhodobých trendů vývoje bezpečnostního a operačního prostředí. Dlouhodobá vize definovala čtyři oblasti strategických priorit: výstavbu funkčního systému obrany státu, výstavbu nasaditelných a interoperabilních sil, zajištění efektivní organizace, řízení a velení, kompetentní a motivovaní lidé.

## Závěr

Přeměnu armády lze vnímat jako rozsáhlý a dlouhodobý program, který měl masovou a zdrojově enormně náročnou armádu totalitního politického systému s rozsáhlým podpůrným systémem (infrastruktura, zbrojní průmysl), o jehož parametrech a použití se rozhodovalo primárně mimo politické struktury vlastního státu, transformovat do zcela odlišné podoby. Největším problémem, a pravděpodobně i největší slabinou tohoto programu byla právě mnohdy nejasná představa o jeho cílové podobě, o stavu, který se má dosáhnout a jaké

finanční prostředky bude potřebné na jeho realizaci uvolnit. Od roku 1989 až do dnešních dnů bylo vypracováno celkem 15 strategických a koncepčních dokumentů, ve kterých se politické a vojenské vedení rezortu obrany pokusilo nastavit strategický rámec výstavby a použití armády ve vazbě na měnící se vnitřní i vnější podmínky.

Realizace těchto dokumentů byla ovlivněna vlastní realističností a potřebností vymezených cílových stavů, schopnostmi řídicích pracovníků ministerstva obrany a velení armády tyto záměry dále rozpracovat do konkrétních programů a projektů a v neposlední řadě i odhodláním ze strany všech příslušníků rezortu obrany přispět k jejich naplnění. Míra naplnění cílových představ o budoucí podobě armády byla zcela zásadním způsobem ovlivněna výší finančních prostředků, které byla konkrétní politická reprezentace ochotná v daném období pro tyto účely uvolnit. V průběhu celého období byl rozpočet ministerstva obrany velmi často vnímán jako určitá rezerva pro sanaci veřejných financí z důvodů hospodářských problémů, v případě odstraňování důsledků živelních katastrof nebo v případě reformy veřejných financí v rámci přístupu ČR ke společné měně EU. Výjimkou bylo krátké období na konci devadesátých let minulého století v souvislosti s přípravou na vstup do NATO.

I přes schválení koncepčních záměrů vládou se politické reprezentace necítily dlouhodobě vázány svými rozhodnutími nebo rozhodnutími svých předchůdců a zcela zásadním způsobem omezovaly finanční prostředky pro financování těchto koncepcí, které musely být následně korigovány k nové zdrojové realitě. V tomto smyslu byly obranná politika, strategie obrany státu a přístupy k výstavbě armády determinovány především měnící se ekonomickou realitou než objektivními potřebami obrany. K uplatnění těchto přístupů napomáhala rovněž velmi příznivá bezpečnostní situace země, kdy poprvé v historii státu nebyly jeho zájmy přímo vojensky ohrožovány ze strany sousedů. Politici měli tendenci vybírat tzv. mírové dividendy. Tento trend je možné zaznamenat nejen v našich podmínkách, ale i ve většině evropských zemí, a to po celou dobu 90. let minulého století.

Obranná politika státu neměla po celé období od roku 1989 nadstranický charakter. Chyběla shoda napříč politickým spektrem o přístupech k obraně země, koncepčních záměrech rozvoje armády včetně významných akvizic a způsobech jejího použití v zahraničních operacích. Rovněž časté změny na pozicích ministrů obrany nepřispívaly k vytváření potřebné stability pro dlouhodobý rozvoj armády a jejích schopností. Od roku 1989 se vystříдалo celkem 14 ministrů obrany. Nejdéle sloužícím ministrem byl Vladimír Vetchý, a to od 22. 7. 1998 do 4. 5. 2001 ve vládě sociálních demokratů Miloše Zemana.

Nutné je rovněž upozornit na objektivní erozi schopností rezortu obrany objektivně definovat své potřeby budoucího rozvoje, která byla spojena s odchodem zkušených pracovníků z ministerstva obrany a omezenými možnostmi jejich náhrady mladšími pracovníky, kteří nedisponovali potřebnými zkušenostmi a znalostmi v oblasti strategického řízení a plánování. Ztráta této schopnosti se projevovala v mnoha případech při nešťastné modernizaci armády, kdy byly pořízovány systémy, pro které bylo buď obtížné hledáno následné využití, nebo byl přehodnocován rozsah těchto dodávek.

I přes některé nedostatky a kostrbatý vývoj armády, navzdory nestabilitě financování koncepčního rozvoje a použití armády, pomíjivost zájmu politiků o problematiku obrany a zásadního omezování rozsahu vojenského potenciálu je obrana země a bezpečnost občanů zajištěna účinným systémem kolektivním obrany a využitelnými schopnostmi profesionální armády. ČR se daří úspěšně naplňovat její mezinárodní závazky a v rámci spravedlivého sdílení břemene se podílet na zajišťování míru a stability ve světě. Je zřejmé, že rozsah realizovaných změn byl značný a je jen velmi obtížné hodnotit míru jejich efektivnosti.

## Poznámky a použitá literatura:

- [1] *Bílá kniha o obraně České republiky*. Praha: MO ČR-Impuls, 1995, s. 21-29.
- [2] RAŠEK, A. Nelehká přeměna armády a zrod bezpečnostní politiky. *Bezpečnostní politika ČR – výzvy a problémy*. Sborník statí ke konferenci 15 let vývoje bezpečnostní politiky a armády v Československu a České republice. Praha: MO ČR-AVIS, 2004.
- [3] V roce 1969 byla armáda zneužita komunistickým režimem proti vlastním občanům, když potlačila násilným způsobem demonstrace proti vstupu vojsk Varšavské smlouvy u příležitosti prvního výročí této události.
- [4] *Koncepce výstavby Československé armády do konce roku 1993*, schválena vládou v listopadu 1990.
- [5] *Vojenská doktrína ČSFR* byla vyhlášena Federálním shromážděním dne 20. března 1991.
- [6] Redukce armády probíhala v souladu se smlouvou o konvenčních ozbrojených silách v Evropě (S-KOS), kterou podepsala ČSFR na pařížském summitu Konference pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (KBSE) dne 19. 11. 1990 a ratifikovala dne 19. 7. 1991.
- [7] Podobně jako armády ostatních aliančních států rovněž ČSLA byla budována a organizována podle vzoru armády Sovětského svazu a její charakter a způsob použití odpovídal politickým a vojenským ambicím Sovětského svazu. Armáda byla součástí prvního operačního sledu Varšavské smlouvy, což bylo dáno sousedstvím země s Německou spolkovou republikou, na jejímž území byly rozmístěny kromě německých jednotek i jednotky některých dalších členských států NATO. Hlavní bojovou sílu armády tvořilo 15 vševojskových divízi, 2 letecké divíze, 2 divíze protivzdušné obrany, 1 dělostřelecká divíze, raketové a protiletadlové raketové svazky a útvary. Československá armáda k 31. prosinci 1989 provozovala 16 stálých letišť. Z hlavních druhů bojové techniky bylo ve výzbroji ČSLA na 4500 tanků, 4900 bojových obrněných vozidel, 3400 dělostřeleckých systémů ráže 100 mm a výše a 687 letounů. Celkový počet vojáků v činné službě dosahoval 210 000 osob. Z tohoto počtu bylo celkem 61 405 vojáků z povolání (41 715 generálů a důstojníků a 19 690 praporčíků) a 148 595 vojáků v základní službě. V armádě pracovalo okolo 80 000 občanských zaměstnanců.
- [8] DOBROVSKÝ, L. Stručný nástin polistopadového vývoje zahraniční politiky a její vliv na formování politiky bezpečnostní, respektive obranné. *Bezpečnostní politika České republiky – výzvy a problémy*. Sborník statí z konference 15 let vývoje bezpečnostní politiky a armády v Československu a České republice, Praha: MO ČR-AVIS, 2004, s. 46, 47.
- [9] Programové prohlášení vlády České a Slovenské Federativní Republiky ze dne 16. 7. 1992. *Československá zahraniční politika, Dokumenty 7/1992*, Federální ministerstvo zahraničních věcí, s. 544, 545.
- [10] KRÍŽ Z., Civilní řízení a demokratická kontrola armády v České republice. *Peripetie transformace vojensko-civilních vztahů po roce 1989*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, ediční řada Studie, svazek č. 34, 2004.
- [11] ŠESTÁK O., PRSKAVEC K. Struktura a dosavadní činnost Bezpečnostní rady státu, *Vojenské rozhledy 2/2001*, Praha: MO ČR-AVIS, str. 23.
- [12] *Vojenské rozhledy 7/1993*.
- [13] *Vojenské rozhledy 2/1995*.
- [14] *Vojenská strategie*. Praha, 1994.
- [15] Šlo stále o zbytečně velkou armádu: již v roce 1993 byla v Institutu pro strategická studia připravena varianta modelu armády, která byla v podstatě přijata až za ministra Tvrdíka.
- [16] Koncepce výstavby rezortu obrany. *Vojenské rozhledy 4/1999*, Praha: MO ČR-AVIS, s. 3-15.
- [17] *Bezpečnostní strategie ČR 2001 a Bezpečnostní strategie ČR 2003*.
- [18] Koncepce výstavby profesionální Armády České republiky a mobilizace ozbrojených sil České republiky přepracovaná na změněný zdrojový rámec. *A report 24/2003*. Dosavadní sociálnědemokratický ministr obrany J. Tvrdík v souvislosti s nutností přepracovat koncepci, ze své funkce odstoupil. Odstoupení zdůvodnil zejména jeho osobní přílišnou spjatostí s původní verzí koncepce a jeho přísliby danými jak vojenským, tak civilní veřejností, zejména v místech posádek, které však v nových podmínkách nebude možné splnit.
- [19] *Zpráva o stavu reformy*.
- [20] *Transformace rezortu MO*.
- [21] Transformace rezortu Ministerstva obrany ČR, *A report*, zvláštní číslo 2007, ISSN 1211-801x.
- [22] MO ČR přehodnotilo rozsah zakázky na pořízení obrněných kolových transportérů ze 199 původně plánovaných kusů na 107.
- [23] *Vojenská strategie*, Praha 2008. Rozhodnutí vlády č. 907 ze dne 23. 7. 2008. Dostupné na [http://www.army.cz/images/id\\_8001\\_9000/8492/Vojensk\\_\\_strategie\\_\\_R-2008.pdf](http://www.army.cz/images/id_8001_9000/8492/Vojensk__strategie__R-2008.pdf) (cit. 10. 3. 2009).
- [24] Dlouhodobá vize rezortu Ministerstva obrany. *A report 20/2008; Usnesení vlády č. 908* ze dne 23. 7. 2008. Dostupné na [http://www.army.cz/images/id\\_8001\\_9000/8492/Dlouhodob\\_\\_vize\\_resortu\\_Ministerstva\\_\\_obran.pdf](http://www.army.cz/images/id_8001_9000/8492/Dlouhodob__vize_resortu_Ministerstva__obran.pdf) (cit. 13. 3. 2009).